

İŞLETMELERDE FİNANSAL TABLO HİLELERİ VE HİLE DENETİMİ

Çağdaş GÜNDÜZ^{a,*}

^a Pamukkale Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sermaye Piyasası Bölümü, Denizli, TÜRKİYE

*Sorumlu yazarın e-posta adresi: cagdasgunduz35@gmail.com

Gönderim Tarihi: 14.11.2018

Kabul Tarihi: 27.11.2018

Özet:

İşletmelerin finansal tablolarının, kullanıcılarına doğru ve gerçek bilgiler yansıtması gerekmektedir. Aksi bir durum, işletmelerin sosyal paydaşlarının zarar görmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, muhasebe uygulamalarında yasal ve etik kurallara uymak büyük önem taşımaktadır. Ancak, özellikle son yıllarda ortaya çıkan ve kazanç sağlamak amacıyla işlenen mali suçlar ve bunun neticesinde gelen muhasebe skandalları ilgili kurallara pek de özen gösterilmediğini ortaya koymaktadır. Bu skandallar “finansal tablo hilesi” kavramını gündemde tutmaktadır. Muhasebe hilelerinin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlara tüm toplum katlanmak zorunda kalmaktadır. Oluşan zararın önlenmesinde bu tür hilelerin etkin bir şekilde denetlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, işletmelerde finansal tablo hileleri ve yöntemlerine kısaca değinerek hile denetimi ve hile denetimini gerektiren nedenleri ortaya koymak ve de hilelerin önlenmesinde denetçinin rolünü vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Tablo Hileleri, Hile Denetimi, Ekonomik Suç, Denetçi

FINANCIAL STATEMENT FRAUDS AND FRAUD AUDITING IN COMPANIES

Abstract:

The financial statements of companies need to reflect accurate and real information for their users. Otherwise, it causes damage to stakeholders of companies. Therefore, it is of great importance to comply with legal and ethical rules in accounting practices. However, the financial crimes emerged in recent years which have been occurred in order to gain profit and accounting scandals which have followed them show that the related rules are not considered. These scandals keep “financial statement fraud” concept on the agenda. The whole society has to endure the negative consequences of accounting tricks. To audit effectively of such tricks is of great importance in the prevention of damage.

The purpose of this study is to briefly explain financial statement frauds, methods of frauds and to show the reasons of fraud auditing in companies and also to emphasize the role of auditor in the prevention of frauds.

Key words: Financial Statement Frauds, Fraud Auditing, Economic Crime, Auditor

1. GİRİŞ

Muhasebe, işletmelerin birbirleriyle olan karşılıklı ilişkilerinden doğan tamamen ya da kısmen mali nitelikteki parasal işlemlerine ait bilgilerin toplanması, kaydedilmesi, sınıflandırılması, düzeltilmesi, anlaşılır bir şekilde özetlenmesi, denetlenmesi, raporlanması ve bu bilgilerin işletme ilgililerine iletilmesi görevini yerine getiren bir bilim dalı şeklinde tanımlanmaktadır (Özal, Yıldırım ve Tek, 2001: 1). Bu tanımdan hareketle muhasebeyi yalnızca rakamlardan ibaretmiş gibi görmek yerine aslında bireysel ilişkileri ve toplumlar arasındaki etkileşimi de içine alan bir süreç olarak kabullenmek daha doğru olmaktadır. Parasal sonuç doğuran işlemlerin finansal tablolara ne şekilde intikal ettirileceği ve hangi teknikler yardımıyla söz konusu rakamların hesaplanacağı ve de denetleneceği muhasebe sistemini içinde bulunduğu kurumlar ve kişiler arasındaki ilişkiler bağlamında değerlendirmemize yardımcı olmaktadır. Bu süreç muhasebenin sosyolojik yanına vurgu yaparak muhasebenin insan ilişkilerini ve toplumsal ilişkileri nasıl etkilediği ve ne derece biçimlendirdiğini göstermektedir (Yayla, 2010).

Muhasebeci ise bilgi toplamadan başlayıp raporlamaya kadar geçen süreçte işletme ile işletmenin çıkar grupları arasında bir köprü görevi görmektedir. İşletmelerin mali nitelikteki bilgilerinin geniş bir kesim tarafından kullanılması ve bu bilgilerin işletmelerin sosyal paydaşlarının verecekleri kararları doğrudan etkilemesi nedeniyle sorumluluk alanı oldukça geniş kapsamlı olmaktadır. Dolayısıyla, muhasebecinin, muhasebe uygulamalarında genel ilke ve standartlara, mesleki yasalara ve etik değerlere özen göstermesi oldukça önem taşımaktadır. Ancak, son yıllarda ortaya çıkan ve kazanç sağlamak amacıyla işlenen mali suçlar ve bunun neticesinde patlak veren muhasebe skandalları ilgili yasalara, mevzuata ve meslek etiğine fazla özen gösterilmediğini ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan muhasebe skandalları sonrasında, “finansal tablo hilesi” kavramı ön plana çıkmıştır. Muhasebenin insan ilişkilerini ve davranışlarını biçimlendirdiği düşünüldüğünde, insanlar algılarına ve çalıştıkları kurumsal çevreye göre farklı davranışlar sergiledikleri için finansal dolandırıcılığın bireyler, bireyler tarafından manipüle edilen finansal bilgiler ve işletmenin kurumsal yönetim yapısı tarafından şekillendiğine inanılmaktadır (Yang, Jiao ve Buckland, 2017: 312; Snell, Tjesvold ve Fang, 2006).

Unerman ve O’Dwyer (2004)’e göre ekonomik suçların bir alt kategorisi olarak da nitelendirilebilen hile aslında yeni bir olgu olmamakla birlikte hilelerin ortaya çıkışında kullanılan yöntemler sürekli yenilenmekte, ekonomik suçlar içerisinde giderek önem kazanmakta ve hile olgusu her zaman gündemde kalmaya devam etmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK)’ ya göre hile, çıkar sağlamak amacıyla kasten birilerini yanıltacak davranışta bulunmak demektir. Dolayısıyla hileye başvurulması durumunda, bir taraf bundan haksız kazanç sağlarken diğer taraf ise bundan zarar görmektedir. Bu noktada da yapılan eylem ceza yasalarımızca suç niteliği taşımaktadır. Özellikle muhasebe hilelerinin etkileri mikro ve makro düzeyde ortaya çıktığından, muhasebe alanında yapılan hilelerin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlara tüm toplum katlanmak zorunda kalmaktadır. Mikro düzeyde yatırımcılar, borç verenler, ortaklar, çalışanlar zarar görürken, makro düzeyde devlet ve tüm toplum zarar görmektedir (Zhou ve Kapoor, 2011: 570). Bu nedenle de olası zararı ortaya çıkmadan önce engellemek yani muhasebe sistemine giren verilerin güvenilirliğini kontrol etmek için işletme dışından kişi ya da kuruluşların denetimine ihtiyaç duyulmaktadır.

2. İŞLETMELERDE HİLE

2.1. Finansal Tablo Hileleri

Hile genel anlamda aldatmak, yanlış beyanda bulunmak, çalmak vb. dolandırma yöntemlerine başvurarak kazanç sağlamak amacıyla dürüstlükten sapmalar şeklinde tanımlanabilmektedir. Bir başka ifadeyle, yasa dışı çeşitli yollar, düzenlemeler ve sahtekârlıklarla bir kişi veya kurumun varlığını ele geçirme eylemine hile veya yolsuzluk adı verilmektedir (Singleton vd., 2006: 2). Hile, bir işletme çalışanının içinde bulunduğu işletmenin kaynaklarını ve varlıklarını uygun olmayan bir biçimde kullanarak veya ele geçirerek bu durumdan haksız kazanç sağlaması şeklinde de tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2009: 60).

Şeker (2009)’a göre ise finansal tablo hilesi, vergi matrahını azaltmaya ya da matrahın tespitinin rutin bir vergi incelemesi sırasında ortaya çıkarılmasını zorlaştırmaya yönelik birtakım muhasebe kayıt ve tekniklerini kullanmak şeklinde tanımlanmaktadır.

Gerety ve Lehn’e (1997) göre işletme içinde finansal hilelerden söz edebilmek için içsel ve dışsal kaynaklı birtakım unsurların bulunması gerekmektedir. Bu unsurları; önemli yanlışlıklar içeren yazılı ya da sözlü açıklamalar, söz konusu yanlış açıklamaların bilinçli olarak yapılması, karar alıcıların söz konusu ifadelerin doğruluğuna güven duyması, karar alıcı kişi veya kurumların söz konusu söz ya da yazıya güven duymasından kaynaklanan zararın veya kayıpların olması ve söz konusu yanlış açıklamalardan bundan zarar gören tarafın haberdar olmaması şeklinde belirtmektedirler. Burada sayılan unsurlar arasında işletmelerde istenmeyen durumların oluşmasına sebebiyet veren önemli yanlışlıkların bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesi, diğer bir ifadeyle kasıt unsuru finansal tablo hileleri açısından belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Eğer işletme içerisinde mali tablolar üzerinde yanlışlık kasıtlı olarak yapılıyorsa bu durum finansal tablo hilesi kapsamında değerlendirilmektedir (Bozkurt, 2000: 15).

Hile kavramı, Sermaye Piyasası Kanunu (SPKn) ve “Seri: X, No: 22 sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliği’nde de tanımlanmakta ve hata kavramı ile ilişkilendirilerek nasıl yorumlanması ve anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Tebliğin “Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Hile ve Usulsüzlükler Konusunda Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu” başlıklı Altıncı Kısım’ın “Hile ve Usulsüzlük” başlıklı Birinci Bölümü’nün “Hile ve Usulsüzlüklerin Özellikleri” başlıklı 4. Maddesinde, hile ve usulsüzlükleri hatadan ayıran temel unsur olarak, finansal tablolarda yanlışlığa neden olan fiilin kasıtlı olarak yapıp yapılmadığına işaret edilmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, finansal tablolarda kasıt olmaksızın yapılabilecek bir tutarsal yanlışlık hata olarak ifade edilmektedir. Örneğin, finansal tablolar hazırlanırken kullanılan verilerin toplanması ya da analizinde meydana gelebilecek bir yanlışlık hata olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan verilerin eksik yorumlanmasından kaynaklanan yanlış bir muhasebe tahmini ve değerlendirme, kayda alma veya sınıflandırma konuları ile ilgili yapılabilecek yanlışlıklar da hata olarak belirtilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, finansal tablo hilesi, yasal mevzuat çerçevesinde düzenlenmeyen muhasebe kayıt sistemiyle birlikte, aynı zamanda bu kayıtların gerçeği yansıtmaması halini de içermektedir (Nazalı, 2009).

Çeşitli unsurların bileşimi olan hile kavramı aslında aşamaları olan bir sürece benzemektedir. Bu süreç içerisinde hile yapan kişiler söz konusu eylemi yapmaya devam ettikçe, zaman

içinde yapılan hilenin boyutu önce miktar olarak sonra da tutar olarak artmaktadır. Süreç burada bitmeyip, hileyi gerçekleştiren açısından yakalanmamanın verdiği cesaretle (Wells, 1990: 83-84) ve haksız yere elde edilen maddi kazancın artmasıyla devam etmektedir. Dolayısıyla, hilelerin ortaya çıkarılmadığı sürece devam edeceği ve devam ettikçe de zaman içinde büyüyüp önemli tutarlara ulaşacağını tahmin etmek hiç de zor olmamaktadır. Gittikçe büyüyen bir hilenin yol açacağı sorunların boyutu da şüphesiz artacaktır. Örneğin, günümüzde işletmelerde yapılan finansal tablo hilelerinin hem sıklık açısından, hem de tutar açısından giderek artan bir seyir izlediği çeşitli medya araçları yoluyla takip edilebilmektedir. Böyle bir durum işletmenin sadece gelir kaybına uğramasına değil aynı zamanda prestij kaybına uğramasına neden olmaktadır. Diğer yandan yapılan hilelerin işletmenin kendisinin dışında tüm sosyal paydaşları etkilediğinin unutulmaması gerekmektedir. Örneğin, sadece 2000’li yılların başlarında özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde ve Avrupa’da dünyaca tanınmış bazı büyük şirketlerde açığa çıkan muhasebe skandallarının finansal piyasaları derinden etkilediği bilinmektedir. Söz konusu skandallar, kamunun finansal raporlara ve kurumsal açıklamalara olan güvenini sarsmış ve böylece muhasebe mesleğine olan güvenin azalmasına yol açmıştır. Muhasebe ve denetim şirketlerinin kurumsal yapısını değiştiren ve ekonomik sistem üzerinde olumsuz etkiler bırakan skandallar süresince hileye adı karışan şirketlerde gerçek olmayan kâr rakamlarının ilan edildiği, bu şirketlerin hisse senedi fiyatlarının yükseldiği, yatırımcıların yanlış beklentiler içine girdiği ve sonucunda da maddi ve manevi büyük kayıpların yaşandığı bilinmektedir. Söz konusu dönemde Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkan muhasebe skandalları neticesinde yaşanan şirket iflasları Tablo 1’de gösterilmektedir (Süer, 2004: 44-45):

Tablo 1. Şirket İflasları

Şirket	Tarih	Tutar (Milyar \$)
Worldcom	2002	107
Tyco	2002	80
Enron	2001	63
Global Crossing	2002	26
Adelphia	2002	24
Pasific Gas	2001	21
Kmart	2002	17
NTL	2002	17

Hilenin tespit edilmesi, hile yapan kişi tarafından belli edilmediği ve etkin bir iç kontrol sisteminin bulunmadığı sürece gayet zor olmaktadır. Ancak, bazı belirtiler de şüphe uyandırıcı nitelik taşımaktadır. Pacini ve Brody (2005: 59), yaptıkları çalışmada hile belirtileri olarak vadesi geçmiş alacakların takibinde başarısızlığı, mükerrer ödeme yapılmasını, ticari alacak, ticari borç, gelir ve gider hesaplarına açıklama olmaksızın kayıtlar yapılmasını, evrakta tahrifat yapılmasını, teslimatta yaşanan noksanlıkları, belgesiz harcamaları ve defter kayıtlarını, bordrolu hayali çalışanları, hesap bakiyelerinde önemli tutarda artış ya da azalışları, alacakların olağandışı miktarlarda zarar kaydedilmesini, ihtiyaç ve kullanım fazlası mal veya hizmet alımlarını saymaktadır.

Genel olarak hile belirtilerini dört başlık altında toplamak mümkün olmaktadır (Bozkurt, 2009: 132):

- Faaliyetlerin yürütülmesi ile ilgili belirtiler,
- Yönetim özellikleri ile ilgili belirtiler,

- Örgüt yapısı ile ilgili belirtiler,
- Üçüncü kişiler ile olan ilişkilerdeki düzensizlikler

Faaliyetlerin yürütülmesi ile ilgili belirtiler, işletmenin finansal tablolarının ve diğer mali raporlarının analiz edilmesi ile tanımlanan belirtiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mali tablolarda önemli tutarlarda ve/veya tam açıklanamayan değişiklikler, kötü imaja sahip olma, gelir gider dengesizliği, yüksek borç ve faiz yükü tahsilat problemi faaliyetlerin yürütülmesi ile ilgili belirtilere örnek olarak gösterilebilmektedir.

Yönetim özellikleri ile ilgili belirtiler ise yöneticilerin dürüst olmayan davranışlarına işaret etmektedir. Mali açıdan sıkıntıda olan yöneticiler, düşük kalitede yönetici ve çalışan kadrosu, sabıkalı yöneticiler, ahlaki nitelikleri bulunmayan yönetici ve personel, uzun yıllar izin kullanmadan çalışmayı göze alan yöneticiler vb. bu açıdan risk unsuru oluşturmaktadırlar.

Örgüt yapısı ile ilgili belirtilere örnek olarak, kompleks bir örgüt yapısı, organizasyon kopukluğu, etik değerlerin önemszenmemesi, riskli sektörde faaliyet gösterme, yönetimin veya denetimin etkin olmadığı bir örgüt yapısı, ortaklar ile pek de anlamlı olmayan işlemlerin yapılması, tepe yönetimde sıklıkla meydana gelen görev değişimleri gösterilebilmektedir.

Üçüncü kişiler ile olan ilişkilerdeki düzensizlikler ise dürüst nitelik taşımayan işlemleri ortaya koymaktadır. Kamu kuruluşları ile yaşanan çeşitli sorunlar, denetçilere yeterli düzeyde bilgi akışının gerçekleştirilememesi, politik ve sosyal çevre ile yaşanan problemler, denetçilerde meydana gelen sık değişimler bu bağlamda değerlendirilmektedir.

2.2. İşletmelerde Hile Yöntemleri

İşletmelerde yapılan muhasebe hileleri, farklı amaçlarla, farklı kişiler tarafından, farklı yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) (2018: 10) tarafından yapılan sınıflandırma baz alınarak oluşturulan Tablo 2, işletmelerde hile yöntemlerini aşağıda özet olarak sunmaktadır.

Tablo 2. İşletmelerde Hile Yöntemleri

Hile Türü ve Yöntemi		
Varlıkların Kötüye Kullanılması	Finansal Raporlama Hilesi	Yolsuzluk
Hazır Değerler ile İlgili Hileler	Gerçek Olmayan Gelirler	Rüşvet
a) Sıyırma Hilesi	Dönemsellik İlkesine Aykırılıklar	Ahlaki Olmayan Davranışlar
b) Nakit Hırsızlığı	Borç ve/veya Giderlerin Gizlenmesi	Çıkar Çatışmaları
c) Hileli Harcamalar	Yanlış ve Yanıltıcı Açıklamalar	Yasal Olmayan Hediyeler
c.1. Harcama Belgesi Hileleri	Varlıkların Yanlış Değerden Kaydedilmesi	
c.2. Çek Hileleri		
c.3. Yanlış Ücretlendirme		
c.4. Personel Harcaması Hileleri		
c.5. Kasa Raporu/Defteri Hileleri		
Stoklar ve Diğer Varlıklar ile İlgili Hileler		

İşletmelerde finansal tablo hileleri genellikle işletme yönetimleri tarafından yapılan muhasebe hileleri ve işletme çalışanları tarafından yapılan muhasebe hileleri şeklinde işletme içi hileler olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2009: 66). İşletmede çalışanların, baskı altında olmaları veya sağlıklı bir iç kontrol yapısı olmadığını düşünerek rahat davranmaları çalışan hilelerin doğmasına neden olmaktadır. Zimmete para geçirilmesi, banka kayıtlarında yolsuzluk yapılması, işletme varlıklarının kişisel amaçlar için kullanılması, rüşvet alınması gibi hileler çalışanlar tarafından yapılan muhasebe hilelerine örnek olarak gösterilmektedir (Arzova, 2003: 120). Anlaşılacağı üzere, çalışan hilelerinde kurban işveren olmakta ve çalışan yasa dışı yöntemler kullanarak direkt işveren üzerinden ya da üçüncü bir taraf üzerinden kendine yarar sağlamaktadır.

İşletmenin üst yönetimi ise çeşitli nedenlerle işletmenin mali tablolarını olduğundan iyi göstermeye yönelik muhasebe hileleri yapabileceği gibi, mali tablolar üzerinde olumsuz etkileri olan düzenlemeler de yapabilmektedir (Pazarçeviren, 2005: 6). Bu sayede işletmenin finansal durumu olduğundan daha iyi ya da daha kötü gösterilmiş olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, finansal tablolar üzerinde sahtecilik yapılarak finansal tablo ilgilileri yanıltılmaktadır. Çalışan hilelerine kıyasla bu tarz hileler daha büyük finansal kayıplara neden olabilmektedir. Burada öncelikle etkilenen kesim özellikle mevcut yatırımcılar, kreditor kurumlar ve devlet olmak üzere işletmenin finansal tablolarındaki bilgilerden yararlanan kesimler olmaktadır (Bozkurt, 2009: 65).

Yönetim, işletmeyi olduğundan daha iyi gösterecek çeşitli düzenlemeler yaparak, finansal tablolarını güçlendirmekte ve bu yolla yatırımcıların dikkatini çekmeyi amaçlamaktadır. Bu sayede işletmenin değerini yükseltmeye çalışarak piyasalardan daha düşük maliyetli borçlanma imkânı aramaya çalışmaktadır. Öte yandan, dönem sonu oluşan kâr rakamı olması gerekenden daha düşük gösterilerek işletmenin daha az vergi ödemesine neden olunabilmektedir. İşletmeyi olduğundan kötü gösterecek düzenlemeler genellikle orta ve küçük işletmelerde etkin olmaktadır. Büyük işletmeler ise kendilerini daha iyi göstererek mali tablo kullanıcılarını yanıltma ve onlardan yararlanma yoluna gitmektedir (Bozkurt, 2000: 17).

3. HİLE DENETİMİ

3.1. Hile Denetimi

Küreselleşme ve teknolojiye yaşanan gelişmeler sonucu işletmelerin giderek karmaşık bir hâl alan iş ortamları hileye ve hileli işlemlere uygun zemin sağlamakta ve yaşanan bu finansal tablo hileleri büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun neticesinde de, işletmeler maruz kaldıkları hileler ve yolsuzluklar nedeniyle gerek performans ve prestij kaybı gerekse de ciddi ölçüde maddi kayıplar yaşamaktadır. Yapılan muhasebe hilelerinden küçük bir kesim büyük yararlar sağlarken, çok geniş bir kesim de olumsuz etkilenmektedir. 2000'li yılların başında özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan büyük çaplı skandalların ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilediği ve özellikle muhasebe mesleğine olan güveni azalttığı bilinmektedir. Dolayısıyla, finansal tablolarda yapılan hileli işlemlerin ekonomideki kişi ve kurumlara zarar vermemesi için bu tür işlemlerin açığa çıkarılması ve önlenmesi oldukça önem taşımaktadır. Burada devreye hile denetimi girmektedir.

Hile denetimi, işletme finansallarının doğru ve gerçek bilgiler içerip içermediğini anlamaya yönelik makul bir güvence sağlamak amacıyla gerçekleştirilen sistematik bir süreç olarak adlandırılmaktadır. Finansal tablolarda hileli ve hatalı işlemlerin açığa çıkartılmasında, mali tablo manipülasyonlarının önlenmesinde katkıda bulunmak amacıyla etkin bir denetim

sistemiyle beraber verimli bir iç kontrol sistemi de büyük önem taşımaktadır (Aksoy, 2006: 7). Dolayısıyla, işletmelerde finansal tabloların denetlenmesi bir hayli önem arz etmektedir. Aslında, muhasebe sisteminin denetlenmesini zorunlu kılan temel unsur sistemin yine kendisi olmaktadır. Giderek gelişen bilgi teknolojileri, muhasebenin sistemlerinin karmaşıklaşması işletmelerin finansal tablolarındaki hata ve hile riskini de artırmaktadır. Bununla birlikte, finansal tablolarda yer alan bilgilerin mali tablo ilgililerince doğrudan kullanılabilir ve çıkar sağlama amacına uygun nitelikte bilgiler olması da denetimin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, finansal tablo kullanıcıları ile üst yönetim arasında olası bir çıkar çatışması durumu da finansal tablolardaki bilgilerin hata veya hile içerme riskini artırmaktadır (Taş ve Durmuş, 2008: 6).

Hemen belirtmek gerekir ki hile denetimi, işletmenin finansal tablo kalemlerinde şüpheli birtakım işlemlerin ortaya çıkartılması ve bunların sonraki süreçlerde tekrar oluşmasını engellemek amacıyla yürütülmektedir. Yani, burada işletme finansallarında hileli bir işlem olup olmadığının tespiti önem taşımaktadır. Şüpheli bir işlemle karşılaşırsa da sorumluları bulmak planlanmaktadır. Finansal tabloların bağımsız denetim kuruluşları tarafından denetiminde ise temel amaç genel olarak mali tablolar hakkında bir görüş beyan etmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

İşletmelerde yapılan hileler yaygınlaştıkça bunun işletme çevresine verdiği zarar da giderek artmaktadır. Yaşanan büyük şirket iflaslarından hile denetiminin işletmeler açısından ne derece önemli olduğu ve de hile denetimi sürecinin çok dikkatle yürütülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Hile denetiminde amaç gerçekleri bulmak olduğundan, hilenin kim ya da kimler tarafından yapıldığı, hangi nedenlerle hileye karışıldığı, hilenin nasıl ve hangi yollarla gerçekleştirildiği de bilinmek durumunda olmaktadır. Bunun için ise etkin bir denetim sergilenmesi gerekmektedir. Etkin bir denetim, denetçinin topladığı kanıtların ne ölçüde yeterli ve güvenilir kanıtlar olduğuyula da yakın ilişki göstermektedir. Hilelerin araştırılmasında denetçi belgelere dayalı, fiziksel, tanıklığa dayalı kanıtlardan yararlanabileceği gibi kişisel gözlemlerden de yararlanabilmektedir (Bozkurt, 2009: 352).

Finansal tablo hilelerine yönelik denetim süreci yürütülürken özellikle son dönemde bilgi teknolojileri destekli yapay sinir ağı ve veri madenciliği gibi tekniklerden de yararlanılmaktadır (Coakley ve Brown; 2000: 119). Ancak, hilenin ortaya çıkarılması ve önlenmesi konusunda yalnızca denetçilerin sorumlulukları bulunmamaktadır. Üst yönetim ve işletme çalışanları gibi taraflara da birtakım sorumluluklar düşmekle birlikte çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından getirilen yasal düzenlemelerle de hileli ve şüpheli işlemlere yönelik güvence oluşturulmaya çalışılmaktadır.

3.2. İşletmelerde Hile Denetimini Gerektiren Nedenler

Hile denetiminde hilenin kimlerce, neden ve nasıl gerçekleştirildiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle, hile denetçilerinin işletmede kimler tarafından ve ne şekillerde hile yapılabileceği konularında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Hile denetimini gerektiren nedenlerin başında; işletmelerin, devletin, kanun koyucuların ve mahkemelerin bilgi teknolojilerindeki hızlı değişime ayak uydurabilecek, ileri düzeyde yapılan mali hata ve hileleri ortaya çıkaracak uzmanlara olan ihtiyaçları gelmektedir (Yang, Jiao ve Buckland, 2017: 314).

Bununla birlikte, özellikle 2000’li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayan ve sonrasında diğer ülkelere yayılan muhasebe uygulamalarındaki usulsüzlüklerin altında

İşletme yönetici veya sahiplerinin kişisel kazanç sağlama isteklerinin yattığı anlaşılmaktadır. İşletme sahipleri veya yöneticileri kendi istekleri doğrultusunda yönlendirdikleri muhasebe sistemini, muhasebe ilke ve standartlarını göz ardı ederek uygulamaya koymakta ve bu ilke ve standartların boşluklarından yararlanmaktadırlar (Usul ve Topçuoğlu, 2011: 57). Dolayısıyla, işletme yönetimi gerek daha fazla maddi kazanç sağlama isteği gerekse işletmedeki konumunu güçlendirme arzusu ile bazen etik dışı davranışlar gösterebilmektedir. Yapılan etik dışı davranışlar düne kadar sadece işletme sahipleri veya ortaklarını ilgilendirirken; günümüzde işletmeden beklentileri olan çalışanları, küçük yatırımcıları, devleti, kredi kurumlarını, sendikaları kısaca tüm sosyal paydaşları etkilemektedir.

İşletmelerde hile denetimini gerektiren bir diğer neden olarak muhasebe eğitimindeki yetersizlikler gösterilmektedir. Muhasebe eğitiminde amaç muhasebenin temel kavram ve ilkeleri eşliğinde muhasebe usul ve esaslarının uygulanmasını sağlamaktır. Ancak mevcut muhasebe eğitimi, muhasebe sistemini tanımlama ve bu sistem içinde kayıtlama, raporlama, analiz yapma ve yorumlama süreçlerini öğretmekte, dolayısıyla hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasında yetersiz kalmaktadır. Birçok muhasebe skandalına işletme yönetiminin de karıştığını düşünürsek, sadece hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasında değil, aynı zamanda yönetimin yaptığı hileli işlemlerin tespit edilmesinde ve mali tabloların gerçek, doğru bilgileri içerecek şekilde düzenlenmesinde muhasebenin yetersiz kaldığı görülmektedir (Lehman ve Okcabol, 2005: 615).

Bu yetersizlik, hata veya hileli işlemlerin nasıl ortaya çıkarılacağı konusunda bir standart olmamasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak, muhasebe sisteminin işleyişine ilişkin rehber olma özelliği taşıyan Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (GAAP), Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının (IFRS) odak noktasının finansal bilgilerin kayıt edilmesi ve raporlanması şeklinde olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, söz konusu kurallar ve standartlar muhasebe kayıtlarının nasıl yapılacağını ve de nasıl raporlanacağını belirlerken, hata veya hileli işlemlerin nasıl ortaya çıkarılacağı konusunda kılavuzluk yapmamaktadır.

Sonuçta, sadece üniversitelerde okutulan muhasebe derslerinin kalitesi ile bu yetersizliği açıklamanın pek de doğru olmadığı anlaşılmaktadır. İleri düzeyde uzmanlık isteyen bu iş, eğitim ve öğretimin kalitesiyle ilgili olmakla beraber, diğer yandan muhasebe derslerinin amacından ve odaklandığı noktalardan kaynaklanmaktadır.

Diğer bir neden olarak ise hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasındaki güçlükler gösterilebilmektedir. Muhasebede işleyişin açık ve anlaşılır olması gerektiği bilinmekle birlikte, işin teknik boyutunun temel bilgileri gerektirmesi, çok sayıda işlemin bulunması, günümüzde bilişim teknolojilerinin de devreye girmesiyle mali nitelikteki işlemlerin ve mali bilgilerin anlaşılması güçleşmektedir. Dolayısıyla, artık yapılan muhasebe hilelerin fark edilmesi veya ortaya çıkarılması tesadüfe kalmaktadır (Gerety ve Lehn, 1997: 588). Durum böyle olunca, hata ve hilelerin ortaya çıkarılması ya da önlenmesi zorlaşmakta ve dolayısıyla uğranılan kayıplar artmaktadır. Geçmişte yaşanan Worldcam, Tyco, Enron gibi mali suç niteliği taşıyan ve şirket iflasları ile sonuçlanan olaylar buna örnek olarak verilebilmektedir. Hata ve hilelerin ortaya çıkarılması güç bir iş olduğu kadar teknik muhasebe ve denetim bilgisi hatta mesleki tecrübe gerektiren bir iş olması sebebiyle konuya ilişkin verilmesi gereken eğitimin önemi bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

Muhasebenin özellikle kayıtlama ve raporlama aşamalarında genel kabul görmüş kurallara ve ilkelere, yasal hükümlere olan bağlılığı göz önüne alındığında yeni gelişmelere ve sürekli

değişen koşullara karşı ne derece esnek kaldığı da tartışılması gereken bir diğer konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, yeterince esnek olamayan ve de müşteri odaklı bir muhasebe sistemi hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasında yetersiz kalmaktadır (Geiger ve Raghunandan, 2002).

Şüphesiz ki hile denetimini gerekli kılan nedenler yukarıda değinilenlerle sınırlı kalmamaktadır. Mali suçlarda bilirkişilik müessesesinin gerektiği kadar etkin olmaması, üniversitelerde verilen hukuk, denetim, meslek etiği derslerinin yetersizliği ve/veya amaca uygun olarak yürütülememesi, hukuk sistemindeki boşluklar, yasal düzenlemelerin gecikmesi, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hallerde konusunda uzman bilirkişilerin yetersiz kalması gibi nedenler de hile denetiminin önemini ve gerekliliğini anlatmaktadır.

3.3. Hata ve Hilelerin Ortaya Çıkarılmasında Denetçinin Sorumluluğu

Bağımsız denetim kuruluşlarının ve bağımsız denetçilerin işletmelere ait finansal tabloların doğru ve gerçek bilgileri yansıtır yansıtmadığına ilişkin olarak hazırladıkları bağımsız denetim raporlarının denetim standartlarına uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle hazırlanan raporların ilke ve standartlara aykırı olması ile bu raporların yanlış, eksik ve yanıltıcı bilgiler içermesi nedeniyle doğabilecek zararlardan hukuken sorumlu tutulmaktadır. Bağımsız denetçilerin hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasındaki sorumluluğu bağımsız denetim kuruluşlarının hukuki sorumluluğu başlığı altında incelenmekte olup, bağımsız denetim kuruluşlarının bu sorumluluğu genelde bağımsız denetim faaliyetinin denetim ilke ve kurallarına uygun yapılıp yapılmadığıyla ilgili olmaktadır (Yavuz, 2011: 156-157). Ayrıca, bu sorumluluk büyük ölçüde denetimin son aşaması olan görüş bildirme aşamasında doğmaktadır. Bağımsız denetçilerin sorumluluğu raporda mali tabloların doğruluğu ve güvenilirliği konusunda verdikleri görüşten kaynaklanmaktadır.

Bağımsız denetçinin sorumluluğuna ilişkin açıklamalar SPK'nın yayınladığı denetimle ilgili tebliğlerde yer almaktadır. “12.06.2006 tarihli ve Seri: X, No: 22 sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ'in “Bağımsız Denetim Faaliyetinde Bulunma Şartları” başlıklı İkinci Kısım'ın “Muhtelif Hükümler” başlıklı Yedinci Bölümü'nün “Hukuki ve cezai sorumluluk” başlıklı 29. Maddesinde, bağımsız denetim standartlarına aykırı bir denetim yapılması sonucunda oluşacak zararlardan bağımsız denetim kuruluşu ile birlikte bağımsız denetim raporunu imzalayanların birlikte sorumlu olduğu vurgulanmaktadır.

İlgili tebliğin “Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Hile ve Usulsüzlükler Konusunda Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu” başlıklı Altıncı Kısım'ın “Hile ve Usulsüzlük” başlıklı Birinci Bölümü'nün “Genel esaslar” başlıklı 3. Maddesinde hile ve usulsüzlüklerin tespit edilmesinde bağımsız denetçinin nasıl davranması gerektiği belirtilmektedir.

Aslında Türkiye’de Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) gibi düzenleyici otoriteler tarafından açıklanan tebliğler esas olarak kaynağını Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants –IFAC) bünyesinde kurulan Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (International Auditing and Assurance Standards Board – IAASB) tarafından yayınlanmakta olan Uluslararası Denetim Standartları (UDS)’ndan almaktadır. Hile ve usulsüzlüğe ilişkin standart Türkiye Denetim Standartları içinde yer alan 240 numaralı “Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları” standardıdır.

Gerek Uluslararası Denetim Standartları’ndan gerekse de Sermaye Piyasası Kurulu’nun tebliğlerinden gerçeğe aykırı finansal raporlamaya ilişkin olarak işletme yönetiminin ve yönetimden sorumlu kişilerin hilenin önlenmesi ve önemli yanlışlıkların ortaya çıkarılması konusunda sorumlu oldukları açıkça belirtilmektedir. Bunun için işletme yönetiminin hile ve usulsüzlükleri önlemek üzere gerekli tedbirleri alması ve uygulanacak yaptırımları belirlemesi ayrıca bir iç kontrol sistemi kurması ve geliştirmesi gerekmektedir.

Diğer yandan Yönetim Kurulu’nun sorumluluklarının yanında denetçi de denetime başlamadan önce mesleğin gerektirdiği mesleki özen ve titizlik çerçevesinde hareket ederek şirketin iç kontrol sisteminin etkinliğini ölçmek, hile ve usulsüzlüklere ilişkin risk faktörlerini belirlemek, gerek bağımsız denetim ekibi içinde gerekse de işletme yönetimi ile uygun gördüğü konularda görüşmeler yapmak suretiyle denetim planını oluşturmak durumundadır. Sonuç olarak, bağımsız denetçi kurallara uygun hareket etmek durumunda kalmaktadır. Bir başka ifadeyle, denetçi kendisinden beklenen dikkati, özen ve titizliği gösterdiği ve denetimi denetim ilke ve standartlarına göre gerçekleştirdiği takdirde sorumluluğunu yerine getirmiş olmaktadır (Kaval, 2008: 86).

4. SONUÇ

Günümüzde giderek yaygınlaşan muhasebe hile ve usulsüzlükleri büyük bir sorun haline gelmektedir. Hile ve yolsuzluklara karşı mücadele de bu doğrultuda büyük önem kazanmaktadır. Yapılan muhasebe hilelerinden sadece işletme sahip, yönetici ya da çalışanı değil aynı zamanda yatırımcı, müşteri, tedarikçi, devlet, yani tüm sosyal paydaşlar da olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu olumsuzluğu gidermede en büyük pay düzenleyici kamu otoriteleri ile birlikte şüphesiz bağımsız denetim kuruluşlarının olmaktadır. Çünkü söz konusu hile ve usulsüzlükler sosyal paydaşların yanlış kararlar vermelerine yol açmakta, sonuçta bu durum da ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, muhasebe mesleğine olan güveni de azaltmaktadır.

İşletmelerde muhasebe hilelerine başvuranlar, hileleri belirli amaçlara ulaşmak için birtakım yöntemler kullanarak gerçekleştirmektedirler. Hile ve usulsüzlüklere ilişkin yaşanan olaylar genellikle açığa çıkartılan hile ve yolsuzlukların işletme içinde çalışanlar ve/veya işletme yönetimi tarafından ortaya konduğunu göstermektedir.

Genel olarak işletme çalışanları yapılabilecek hileler zimmet, hırsızlık, çalma, rüşvet gibi doğrudan ya da dolaylı yapılan hileler şeklinde gerçekleştirilmektedir. İşletme yönetimi tarafından yapılan hilelerde ise genellikle tepe yöneticiler mali tablolar üzerinde değişiklikler yaparak işletmeyi olduğundan iyi ya da kötü göstermektedir. Çalışan hilelerinde etkilenen kesim işletme iken, yöneticiler tarafından yapılan hile ve usulsüzlüklerde tüm mali tablo kullanıcıları zarar görmektedir. Yani, bu durumda zarar gören işletme ile ilgili olan sosyal paydaşlar, diğer bir ifadeyle yatırımcılar, kredi verenler, devlet, alıcı ve satıcılar olmaktadır.

Hile ve usulsüzlüklerin başlamadan tespit edilmesi zor olduğu için hileye ilişkin belirtileri anlamak ve kanıtları toplamak bir hayli güç olmaktadır. Tespit edilemediği sürece de hilenin yol açacağı kayıpların artması kaçınılmaz olacaktır. Hileli işlemler neticesinde uğranılan kayıplar işletme ile ilgili tüm tarafları etkileyeceğinden hilenin ortaya çıkarılması ve önlenmesi önemli bir hâl almaktadır. İşte bu noktada hile denetimi konusu giderek önem kazanmaktadır. Hilelerin genellikle işletme içi taraflarca ortaya çıkarıldığı göz önünde bulundurulduğunda, hile denetimine işletmeler tarafından daha fazla önem verilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Hileli işlemlerin kapsamı genişledikçe ve zararları önemli

boyutlara ulaştıkça, bu tür hilelerin denetiminin farklı bir uzmanlık gerektireceği açıktır. Bu nedenle genel anlamda bilinen muhasebeci yerine hile denetçisine ihtiyaç doğmaktadır.

Hile denetiminde amaç, işletmedeki çalışanların ya da yöneticilerin, kendilerine yasa dışı bir yarar sağlamak amacıyla aldatma içeren kasıtlı bir harekette bulunarak işletme ile ilgili tarafları zarara uğratmasını engellemektir. Bunun için, işletmelerin çalışan hilelerine karşı etkin bir iç kontrol sistemi kurmalarında ve bunu devam ettirmelerinde büyük yarar olduğu gayet açıktır. Mesleği icra edecek olan denetçilerin özellikle dikkat etmeleri gereken bir diğer nokta da teknoloji kullanımının yaygınlaşmasıyla son dönemde artan bir trend seyreden siber suçlara ilişkin gerekli önlemleri almaktır. Bu açıdan teknoloji temelli denetim programlarının hilenin önlenmesinde ve ortaya çıkartılmasında çok önemli rolü olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yani, hile denetiminde teknoloji kullanımının genişletilmesi önem taşımaktadır. Sonuç olarak, muhasebe hileleri neticesinde oluşan zararların ekonomik ve sosyal hayat üzerinde ciddi sorunlara yol açması, ilgililerin konuya daha fazla özen göstermeleri gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Bu tür hile ve yolsuzlukları ortaya çıkarmayı amaçlayan inceleme ve izleme mekanizmalarının daha etkin bir örgüt yapısına sahip olmaları gerektiği görülmektedir. Buna ilave olarak, muhasebe hilelerinin cezalandırılmasına yönelik caydırıcı yaptırımların uygulanmasından ödün verilmemesinin gerektiği de bir diğer önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, T. (2006). *Tüm Yönleriyle Denetim*, Yetkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Arzova, B. (2003). İşletmelerde Çalışanlar Tarafından Yapılan Hilelerin Kırmızı Bayraklar Yoluyla İzlenmesi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 20, 120-124.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). *Report To The Nations 2018 Global Study On Occupational Fraud And Abuse*, 13.09.2018, <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf>.
- Bozkurt, N. (2000). Mali Tablolarda İşletme Yönetimleri Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 12, 15-22.
- Bozkurt, N., (2009). *İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri*, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Coakley, J. R. & Brown, C. E. (2000). Artificial Neural Networks In Accounting And Finance: Modeling Issues, *International Journal Of Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management*, 9 (2), 119-144.
- Geiger, M. A. & Raghunandan, K. (2002). Auditor tenure and audit reporting failure. *A Journal of Practice & Theory*, 21 (1), 67-78.
- Gerety, M. & Lehn, K., (1997). The Causes and Consequences of Accounting Fraud, *Managerial And Decision Economics*, 18, 587-599.
- Kaval, H., (2008). *Muhasebe Denetimi*, Gazi Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- Lehman, C. & Okcabol, F. (2005), Accounting For Crime, *Critical Perspectives on Accounting*, 16, 613-639.

- Nazalı, E. (2009). Hesap ve Muhasebe Hilesi Yapmak Suçunun İşlenmesi Mümkün Değil Midir?, *Vergi Dünyası Dergisi*, 333, 90-104.
- Özal, Ö., Yıldırım, O., ve Tek, N. (2001), *Muhasebe İlkeler ve Tek Düzen Muhasebe Sistemi Uygulamaları*, Punto Yayıncılık, 11. Baskı, İzmir.
- Pacini, C. & Brody, R. (2005). A Proactive Approach to Combat Fraud, *Internal Auditor*, 62 (2) 56-61.
- Pazarçeviren, S. (2005). Adli Muhasebecilik Mesleği, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 1–19.
- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), *Seri: X, No: 22 sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ*, 13.09.2018, <http://spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/590>.
- Singleton, T. W., Singleton, A., Bologna, G. J., & Lindquist, R. J. (2006). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, 3rd Edition, John Wiley&Sons, Inc., New York, USA.
- Snell, R. S., Tjosvold, D. & Su Fang, S. (2006). Resolving ethical conflicts at workthrough cooperative goals and constructive controversy in the People's Republic of China, *Asia Pacific Journal of Management*, 23, 319-343.
- Süer, A. Z. (2004). *Muhasebe Mesleğinde Enron Vak'ası ve Getirdikleri*, İSMMMO Yayınları, İstanbul.
- Şeker, S. (2009). Muhasebe Hilesi Üzerine, *Yaklaşım Dergisi*, Nisan, 105-110.
- Taş, O. ve Durmuş, C. (2008). *SPK Düzenlemeleri ve 3568 Sayılı Mevzuat Kapsamında Denetim*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (TDK). 10.09.2018, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b9f7650657668.19079893.
- Türkiye Denetim Standartları, *Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları*, 11.09.2018, http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/bdsyeni_25.12.2017/BDS%20240_RG.PDF.
- Unerman, J. & O'Dwyer, B., (2004). Enron, WorlCom, Andersen at al: a challenge to modernity, *Critical Perspectives on Accounting*, 15(6-7), 971- 993.
- Uşul, H. ve Topçuoğlu, M. (2011). Finansal Manipülasyonların Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesinde Adli Muhasebenin Önemi: Türk Hukuk Sisteminde Var Olması Gerekliliği Üzerine Bir Tartışma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (3), 53-66.
- Wells, J., (1990). Six Common Myths about Fraud, *Journal of Accountancy*, 169(2), 82–88.
- Yang, D., Jiao, H. & Buckland, R. (2017). The determinants of financial fraud in Chinese firms: Does corporategovernance as an institutional innovation matter?, *Technological Forecasting and Social Change*, 125, 309-320.
- Yavuz, M. (2011). Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler Üzerinde Kamu Denetimi ve Gözetimi, *Mali Çözüm Dergisi*, İSMMMO Yayınları, 147-162.

Yayla, H. E. (2010). *Muhasebenin Sosyolojik Temelleri*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Zhou, W. & Kapoor, G. (2011). Detecting evolutionary financial statement fraud, *Decision Support Systems*, 50, 570–575.